

Gala Galaction: „Rița Crăița“

În generoasa formație a talentului său literar, Gala Galaction a abordat și genul dramatic — fără ca prin aceasta să-și fi schimbat preferința pentru epică —, dindu-ne în 1942 fantezia dramatică în trei acte, *Rița Crăița*.

Această lucrare din maturitatea autorului, pe care o readucem astăzi înaintea cititorului, ne impune un cadru de analiză mai larg decît acela prilejuit de o simplă recitare. În adevăr, problemele izvorite din ea sînt deosebit de importante din punct de vedere social și apoi piesa evocă oameni față de care Gala Galaction păstrează încă din fragedă copilărie sentimente adînci, sincere, de o gingașă duioșie. El însuși ne mărturisește undeva: „În Didești, fusese un schit de călugări. Foștii robi minăstirești, țiganii, au fost întîii mei prieteni. Aceasta, iarăși, poate să-și fi avut însemnătatea sa în dezvoltarea mea ulterioară. Oricum, atunci trebuie să fi deprins eu sensul noțiunii de „rob“, de om neliber, și tot atunci, sau poate nu cu mult mai tîrziu, sensul noțiunii de „libertate“, pe care mizeria și incultura în care trăiau țiganii o falsificau și, de fapt, o anulau“ (*Între revoltă și contemplație*, „Contemporanul“ nr. 85 din 14 mai 1948).

Printre acești copii de robi, va fi trăit aievea și cea care i-a inspirat autorului pe *Rița Crăița*, țiganka plină de caracter, voință, demnitate, această figură feminină de un remarcabil contur, menită să șteargă imaginea peiorativă atît de convențională, ce se întruchipa cîndva în expresia rostită cu suficiență și dispreț: „țigancă“.

Ce anume avea să-i trezească autorului, la vîrsta de 63 de ani, o amintire scumpă din copilărie era tocmai noua prigoană ce se abătuse asupra acestui năpăstuit neam, ținut la marginea societății, printre gunoaie, aceste figuri pitorești care de veacuri însoțesc viața poporului nostru, la bucurii și la dureri. Sîntem în anii de rătăcire ai războiului, în 1942, în toiul persecuțiilor rasiale. Deportări masive sînt poruncite de cîrmuire. Flăminzi și goi, disprețuiți și maltratați, țiganii sînt smulși din sălașurile lor, așa sărăcăcioase cum erau, și duși pe drumuri fără sfîrșit spre un singur țel, exterminarea.

Gala Galaction a suferit, desigur, nemărginit, aflînd de noua nenorocire abătută asupra celor pe care el i-a sprijinit întotdeauna, i-a cunoscut și a înțeles

că numai condiția lor socială inferioară era pricina inapoiării lor. Fondul lor uman — căci acesta este aspectul de care se atașează cel mai mult autorul — este bun.

Rița Crăița este așadar o încercare de a zugrăvi adevăratul chip al Țiganilor și, în același timp, de a arăta condiția lor socială și felul cum aceasta le-a înrăuit structura sufletească. Dar piesa este în același timp un protest social față de vitregia represiunilor rasiale, și dacă acțiunea ei se situează pe la sfârșitul veacului trecut este pentru că autorul a intenționat să ne dea panorama largă a întregului calvar al acestor oameni, foști robi, ținuți pe moșii pentru o mincare, muncitori cinstiți și devotați atunci când sint lăsați să-și închege un cămin, să-și croiască o viață.

Acțiunea piesei se desfășoară în casa boierului Grigore Clabudeanu din Măli-nești. E spre sfârșitul verii și satisfacția unei recolte bune se răsfringe asupra atmosferei din casă, imprimându-i o tihnă îmbelșugată.

În actul I, facem cunoștință pe rînd cu toate personajele piesei, pe care autorul le înmănușează cu prilejul vizitei ce are loc la Clabudenii. Îi cunoaștem acum pe membrii familiei lui Grigore Clabudeanu, pe Lisaveta, soția lui, și pe fiul lor, Andrei. Sosesc apoi, ca musafiri, Ilie Penovici, un mare arendaș cu soția lui, Nedelea, și cu cele două fiice, Clara și Ecaterina. Mai vine și Nicola Leventi, un grec, mic arendaș, de asemenea cu soția, Xantipa, cu fiul Menelau și fiica Aglae. Savel Rosmarin, scriitor, un prieten de-al lui Menelau, se atașează grupului de musafiri. Abia către sfârșitul actului, este introdus personajul principal, Rița, care vine la casa boierului în fruntea tarafului și a întregii șatre de Țigani, al cărei obiectiv era de fapt să cerșească o oală de lapte bătut și puțin mălăi.

Primul act lasă impresia unei „vederi“, în care copiii respectivilor arendași, oameni cu stare și cu grijă de viitor, atît pentru ei cit și pentru odraslele lor, sint puși parcă laolaltă, ca să se cunoască și să-și lege soarta prin căsnicie. Sub forma ghicitului în ghioc, Rița indică în realitate scopul acestei vizite și tot ea declanșează acțiunea principală a piesei. Rița este în dragoste cu tinărul Andrei Clabudeanu și acesta, sub pretextul că îi face portretul, caută să o aibă mereu lingă el, spre nemulțumirea mamei lui și a slugilor din casă, Jupineasa Joița și Năsărimbă, care nu-i văd cu ochi buni pe Țigani.

Vizita acestor musafiri cu odraslele lor, ajunse la vîrsta cînd trebuie să se căpătuiască, declanșează în Rița, venită nu numai sub pretextul să cînte și să danseze în fața lor, o adevărată criză sufletească, o trezire la realitate. În actul II, Rița — care de două săptămîni lipsea de acasă stînd la bunica ei, în alt sat — se întoarce și se întîlnește în pădure cu Andrei. Este momentul culminant al piesei, cînd explicațiile celor doi îndrăgostiți scot la iveală deosebirile de vederi dintre ei, deosebiri ce reflectă foarte bine situația socială în care se petrece acțiunea și din care este scos crîmpeul de viață ce alcătuiește subiectul piesei. Rița hotărăște să rupă această legătură în care — cu toate ofertele generoase de căsătorie și de emancipare, făcute de Andrei — ea nu se simțea decît umilită. După aceasta, Rița și lăutarul Pantelie, care o iubește, dispar din țară. Actul III ne readuce în casa Clabudeanu, după trei ani. Bătrînul boier zace paralizat, Menelau și Rosmarin s-au

căsătorit, „așa cum le era scris“, cu cele două fete ale lui Penovici, căpătuindu-se prin grija socrului lor. Numai Andrei șovăie, așteptind reparația Crăiței și amină mereu căsătoria cu Aglae, invocând boala tatălui său. Rița și Pantelie, înțorși din străinătate cu nume franțuzite, stîrnesc o adevărată senzație, iar Andrei folosește prilejul pentru a încerca s-o silească pe Rița să-l urmeze undeva în străinătate, să fie a lui. Intenția lui rămîne deșartă în fața intransigenței Riței și a bătrînului boier Grigore, care se ridică de pe patul de suferință pentru a spune fiului său că „asta, nu se poate“.

Conflictul piesei se axează astfel pe legătura sentimentală dintre Rița, vătășița țiganilor de pe moșia lui Grigore, și

Gala Galaction (sculptură de I. Ludo)

Andrei Clabudeanu, venit de la învățătură din Elveția. Autorul a vrut fără îndoială să pună față în față două lumi: a asupriților și a asupritorilor și, din felul cum conduce acțiunea, tinde să dovedească un fapt cert, anume că problema nu poate fi rezolvată prin soluții limitate, ea comportă un cadru mai larg, trebuind să fie rezolvată pe plan social, în ansamblu. Condițiile sociale, economice și educative vin să conlucreze la soluționarea unei astfel de probleme. Prin simple concesii individuale, cele mai multe fiind soluții de compromis în cel mai bun caz — ca acelea propuse de Andrei Clabudeanu —, nu se poate ajunge la o rezolvare. Și ca supratemă, se degajă cu claritate un fapt cert: relațiile dintre cele două lumi constituind în primul rînd o problemă de ordin social, rezolvarea nu poate fi decît structurală. Rița este simbolul demnității, sinteza calităților acestui neam obișnuit, lipsit de drepturi și împovărat doar de obligații, cu stigmatul disprețului drept semn al luării lui în seamă. Pentru frumoasa țigancă, soluțiile de compromis nu pot fi decît invitații la renegare, în timp ce pentru Andrei ele reprezintă calea, mai sinuoasă și mai puțin dăunătoare lui, de a o aduce în lumea din care face el parte. De aceea, Rița se emancipează singură, cu propriile ei puteri, ajungînd pînă la urmă să-și spună cuvîntul ei înțelept de pe poziții de egalitate.

O analiză a personajelor piesei ne dă și mai bine imaginea celor două lumi.

Bătrînul Grigore Clabudeanu este un boier de modă veche și tradiționalist, care vrea să se înfățișeze ca om de omenie, cu vederi mai largi decît ale altor boieri. În realitate, el n-a făcut altceva decît să opteze pentru o soluție mai practică în relațiile de la stăpîn la slugă. Crezul lui este limpede exprimat atunci cînd spune: „Mă port cu ei cu dreptate și cu omenie... și cu țiganii mei și cu toate neamurile lor, lingurari, ursari, zavrații. Acum vreo douăzeci și cinci de ani, nu

ziceam și nu făceam așa... Am avut cu ei lupte grele... Ne-am fugărit și ne-am vinat unii pe alții prin toate pădurile de primprejur... Dar cu stăruință și cu dreptate, i-am domolit... Țștia de aici sint vechi țigani minăstirești... Eu am luat locui minăstirii care îi avea robi... Trebuie să ai grijă de ei, mai cu seamă iarna. Țiganul nu știe să agonisească pentru iarnă... Îi hrănesc iarna și ei îmi muncesc vara. Sint destul de ascultători, da' trebuie să ții friul strins...”

Se poartă deci cu dreptate, dar cu dreptatea lui de stăpin care trebuie să țină friul strins. Iar omenia, în cazul acesta, este mai degrabă formula care îngăduie o cit mai lungă somnolență a celor conduși.

Mai puțin subtilă, soția lui, Lisaveta, își mărturisește fără ocol vederile ei inapioate, atunci cînd îi vorbește fiului ei: „N-o lăsa pe Rița să se innădească! Țiganii din firea lor sint destul de obraznici... Tatăl tău și cu mine ne-am mincat amarul cu ei timp de peste douăzeci de ani... Și-i cunoști și tu, de ajuns și de rămas, că doar ți-ai petrecut copilăria cu ei pe malurile Vezii... Nu uita că nu mai ești în Italia, ori Elveția... Precum singur spui, acolo este altă lume și alte legături între oameni... Gîndește-te la casa noastră, la mine, la tatăl tău... și mai ales la tine, care miine poi miine, iei în mină treburile moșiei”.

Andrei, fiul lor, este tipul de fecior de bani gata, venit de la studii din străinătate cu unele idei mai „moderne”, mai generoase, dar care, atunci cînd vrea să le aplice, se lovesc de tiparele rigide ale realității din țară. În această situație, ei nu face altceva decît să recurgă la soluții sentimentale, toată generozitatea și înclinarea spre combaterea unor prejudecăți de castă răsfrîngîndu-se numai asupra femeii de care se simte atras. În realitate, ofertele pe care le face îi sint favorabile doar lui, spre a realiza împăcarea cu cei din lumea sa: „Îți scot pașaport — îi spune el Riței — îți dau bani, te trimit în Italia... Vreau să iei lecții de la meșterii teatrului, să-ți deschizi ochii și să vezi ce este lumea și străinătatea... Și să te faci alta, să te miri și tu de tine... Și cînd o fi vremea, te aduc în țară, cioplită, învățată, actriță mare...” Iar mai departe: „Vreau să mă cunun cu tine! Dar nu se poate acum, numaidecît, la noi la biserică, între țiganii tăi și părinții mei... Ne vom cununa în țară străină: *Ne vom cununa în taină!* Cînd vei ajunge actriță cu nume mare, îmbrăcată bolerește, vorbind limbi străine, se va schimba fața pămîntului!” (sublinierea noastră).

Toate concesiile pe care Andrei crede că le face pe plan social sint în realitate oferite numai Riței și nu-și au altă justificare decît afecțiunea pentru ea. De altfel, el nu privește în viitor, refuză să se gîndească la felul cum vor evolua lucrurile și, cînd Rița îi amintește acest aspect, el îi răspunde: „Rițo, dreptatea ta de peste 10, 20 de ani nu poate să stingă focul meu de azi! Mi-ești dragă, Rițo! Nu vreau să știu azi cită dreptate vei avea tu cînd mi-or ieși ștepi albi în barbă...”

Din tabăra Clabudenilor, s-ar cûveni să mai vorbim despre cei doi arendași, Leventi și Penovici, cu familiile lor. În afară însă de Menelau și de scriitorul Rosmarin, toți ceilalți sint aproape numai niște simple prezențe scenice, destul de vag conturate. Menelau este un închipuit, care în vorbire folosește o frazeologie amintind

uneori de Rică Venturiano. Rosmarin se comportă ca un vinător de zestre și face paradă de cosmopolitism.

Ajungem, în sfârșit, la figura centrală a piesei, Rița care, evident, și-a atras toată afecțiunea autorului. Rița este, în primul rînd, sinceră — cu sine și cu ceilalți. Nu se lasă amăgită de vorbe mari și chiar în dragoste își păstrează rațiunea. Știe să-și curme afecțiunea atunci cînd trebuie să împiedice umilirea. Privește lucrurile și pe oameni cu multă pătrundere, cu rațiune și luciditate. Ceea ce contrastează puternic cu trăsătura mistică, fatalistă, superstițioasă, pe care i-o imprimă pe alocuri autorul. În realitate, Rița împinge acțiunea spre deznodămîntul dorit de ea, nelăsînd nici o clipă ca soarta să decidă în voia ei. Credem mai degrabă că din nevoia de culoare locală a adus autorul aceste elemente de fatalitate și de superstiție, pe care, în treacăt fie zis, țiganii le convertesc cu talent în surse de cîștig, atunci cînd pot, spre a-și împlini nevoile lor materiale.

Rița vorbește cu adevăr și privește mai departe decît cei din jurul ei: „Boier Andrei, să vorbim pe șleau... Dumneata ești dintre boieri... eu dintre sălbăticiuni. Eu știu ce știu că o sălbatică... mă gîndesc și trăiesc și mă port ca neamul meu și ca tata și ca mama... Dumneata ești boier și te îmbraci nemțește... Cum trăiești, cum măninci, cum vorbești : cu mine nu te nemerești...” Iar mai departe îi spune lui Andrei: „Și eu ce făceam cu țiganii mei? Că se chiamă că sînt vătășița lor... Cînd ar fi venit la mine la curte, eu cum i-aș fi primit?... Ca nevasta dumatăle, ori ca vătășița lor?” Apoi continuă: «Asta e, boierașule ! ...Cînd boierul își dă în petec, ca un boier, toată lumea zice: „Boieru’ tot boier !”... Dar cînd țiganul ajuns boier își dă în petec ca un țigan, toată lumea îi dă cu tifla : „Țiganu’ tot țigan !”»

Rița este vătășița acestor oameni. Este însuși simbolul calităților și aspirațiilor lor și de aceea ea nu se vinde și nu se transformă în funcție de perspectiva de a trece pragul castei boierești.

Ne îngăduim aici o paranteză, spre a face o paralelă cu altă figură de țigancă din literatura universală : cu Preciosa din nuvela exemplară a lui Cervantes, *Jitanilla*. Conflictul din piesa lui Galaction și acela din nuvela lui Cervantes este asemănător. Preciosa este tot țigancă și tot dansatoare, cîntăreață și ghicitoare laolaltă. De o frumusețe răpitoare, ea cucerește inima unui tînăr nobil spaniol, care o cere în căsătorie. Înainte de a-i da vreun răspuns la această propunere, Preciosa cere tînărului nobil să vină printre țigani, să trăiască alături de ei și să-i cunoască, să le vadă felul de viață. Cervantes a ales însă un deznodămînt care poartă pecetea vremii lui, făcînd ca Preciosa să-și descopere originea nobilă, ceea ce justifica în ochii societății de atunci căsătoria ei cu tînărul aristocrat. La distanță de veacuri, aceeași problemă a căpătat la Galaction o altă rezolvare: Rița se emancipează, rămînînd între ai săi, alături de ei, soarta ei fiind și a lor. Ceea ce vom sublinia este faptul că Rița și Preciosa, deși de obirșii atît de diferite, trăiește însă în aceleași condiții și primind aceeași educație, dovedesc calități asemănătoare.

Înceind analiza piesei lui Gala Galaction, vom sublinia în primul rînd caracterul ei pitoresc, plin de farmec, pe care ți-l sugerează mai ales redarea acelor crimpele din viața și obiceiurile țiganilor. Credem chiar că la sfîrșitul actului I si

în actul II — care în intenția autorului trebuiau să aducă conflictul pe un prag de mare intensitate dramatică — abundența acestui element pitoresc diluează dramatismul, încetinește ritmul acțiunii. Piesa e însă construită pe câteva momente de intensitate, în care autorul dă dovada calităților sale deosebite de scriitor.

Deși pe alocuri declamatorie și ușor melodramatică, *Rița Crăița* trăiește prin sinceritatea și autenticitatea pe care le degajă, prin poezia pe care o conține.

Conflictul este simplu și condus cu siguranță spre deznodământ, dar în privința conturării personajelor autorul pare preocupat să dea relief, mai ales Riței, în detrimentul celorlalți. Este de asemenea de reținut patosul cu care este redată lupta țiganilor pentru dobândirea drepturilor elementare, deși sub acest raport *Răzvan și Vidra* cunoaște o mai mare intensitate, un conflict mult mai adâncit de către autor.

Publicată în 1942, în anii războiului și persecuțiilor, *Rița Crăița* capătă valoare de protest social, de autentică atitudine democratică. Scrisă cu nerv și cu preocupare de veridic, piesa — deși aduce o problemă astăzi rezolvată — trezește interesul atît prin ținuta ei artistică și mai ales prin mesajul de umanitate pe care îl conține, cît și prin vigoarea cu care este conturat personajul feminin, Rița.

Mircea ALEXANDRESCU